

DİVÂN-I HİKMET’TE ATASÖZLERİ VE KULLANILIŞ ÖZELLİKLERİ*

Zeki KAYMAZ**

Özet:

Yazar ve şairler için hazır söz hazinelerinden olan atasözleri, atalarımızın uzun deneyimler sonucu ulaştıkları hükümleri aktaran kalıplaşmış ve anonimleşmiş özlü sözlerdir. Dilin bu güçlü vasıtası, Eski Türkçeden başlayarak günümüze kadar Türkçenin değişik devrelerindeki eserlerde kullanılmıştır. Bu makalede, “Divân-ı Hikmet”teki şüirler incelenerek Hoca Ahmet Yesevi’nin şüirlerinde atasözlerine nasıl yer verdiği gösterilecektir.

Örneğin aşağıdaki hikmette “**Er ol, er olmazsan kara yer ol.**” atasözü söylenmiştir:

*kul hace ahmed er bolmasang ölgen yahşi
kızıl yüziing kara yerde solgan yahşi
tofrak-sıfat yer astuda bolgan yahşi
zâtı ulug hacem sığınıp keldim sanga (Bice, Hik. 6, s. 15)*

Yusuf Azmun, 1994’te İstanbul’da yayımladığı “Divan-ı Hikmet”te farklı olarak esas alınan yazmadaki hikmetleri İngilizceye çevirmiştir. Özetle bu çeviriler kullanılmıştır. Sonuç olarak, makalede, Hoca Ahmet Yesevi’nin hikmetlerindeki atasözleri (Yusuf Azmun, Kemal Eraslan, Hayati Bice’nin yayınları göz önünde bulundurularak) varlığı tespit edilecek, bu atasözlerinin kullanılış özellikleri ve bir üslup göstergesi olarak hikmetlerdeki yeri incelenecektir.

Anahtar sözcükler: Hoca Ahmet Yesevi, “Divan-ı Hikmet”, atasözleri.

* 03-04 Kasım 2016’da Türkistan/Kazakistan’da düzenlenen “Hoca Ahmet Yesevi ve Günümüzdeki İzleri” adlı uluslararası sempozyumda okunan bildirinin gözden geçirilmiş seklidir.

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı, zeki.kaymaz@ege.edu.tr.

Proverbs and Their Usage Characteristics in *Divân-ı Hikmet*

Abstract:

Proverbs are ready made word repertory for writers and poets and they have become stereotyped and anonymous mottos to transfer the experiences. This means of language which began with Old Turkish Language till today used in different stages of Turkish in many Works. In this article, the poems in "Divan-i Hikmet" were analyzed and the usages of proverbs in poems of Khoja Ahmad Yasavi were highlighted.

Proverbs are ready made word repertory for writers and poets and they have become stereotyped and anonymous mottos to transfer the experiences. This means of language which began with Old Turkish language till today used in different stages of Turkish in many Works. In this proceeding, the poems in "Divan-i Hikmet" were analyzed and the usages of proverbs in poems of Khoja Ahmad Yasavi were highlighted.

For instance, in this aphorism, "Better to die if you are not a man" proverb was told.

O Khoja Ahmad, better to die if you are not a man

Better for your pink face to pale under the black earth,

Better is to be underground like the soil,

My exalted mentor, I came and took refuge in you (Bice, Hik. 6, p. 15).

Differently from the "Divan-i Hikmet" which was published by Yusuf Azmun in 1994, he also translated to English these aphorism in manuscript. Those translations were used in abstract. In conclusion, in this article, the existence of the proverbs in the aphorism of Hodja Ahmet Yasavi (by taking the consideration of the texts of Yusuf Azmun, Kemal Eraslan, Hayati Bice) were determined and their place were analyzed in the aphorisms.

Keywords: Khoja Ahmad Yasavi, "Divan-i Hikmet", proverbs.

1. Giriş:

Yazar ve şairler için hazır söz hazinelerinden olan atasözleri, atalarımızın uzun deneyimler sonucu ulaştıkları hükümleri aktaran kalıplaşmış ve anonimleşmiş özlü sözlerdir. Dilin bu güçlü vasıtası, Eski Türkçeden başlayarak günümüze kadar Türkçenin değişik devrelerindeki eserlerde kullanılmıştır. Bu makalede, *Divân-ı Hikmet*'teki şiirler incelenerek Hoca Ahmet Yesevi'nin atasözlerine nasıl yer verdiği gösterilecektir. Makaleye konu edinilen hikmetler için Kemal Eraslan, Hayati Bice, Yusuf Azmun'un yayınları taranmıştır. *Divan-ı Hikmet* yayınlarındaki şiirlerin Hoca Ahmet Yesevi'ye ait olup olmadığı tartışılmamış; bu yayınlardaki genel kabule uyulmuştur.

2. Malzemenin Değerlendirilmesi:

Makaleye konu edinilen hikmetlerde, atasözlerinin mısraların arasına us-taca katıldığı gözlemlenir. Başka şairlerin şiirlerinde olduğu gibi *meseldir, ulular dedi, uslu demiş* gibi atasözü söyleneceğini belli eden anahtar sözler ve

kalıp ifadelere rastlanmaz. Hoca Ahmet Yesevi, yalnız bir hikmetinde *sünnet irmiş kâfir bolsa birme âzâr/ köngli katıĝ dil-âzârdın hudâ bîzâr/ allâh hakkı andaĝ kulĝa siccîn tayyâr/ dânelardan eşitip bu söz aydım muna* (Eraslan 1983: 54) diyerek dânelardan yani bilgilerden sözler aktardığını söylemektedir. Hikmetlerde tespit ettiğimiz atasözleri, atasözleri sözlüklerinde varsa, atasözü olarak kabul edilmiş; atasözü olduğunu düşündüğümüz ancak atasözleri sözlüklerinde benzerini yahut karşılığını bulamadıklarımız makaleye dâhil edilmemiş; bunlar sonuç kısmında kısaca değerlendirilmiştir. Örneklerde alıntı yapılan yayındaki yazıma uyulmuştur. Bütün bunlara göre hikmetlerde yer alan atasözlerini şu şekilde gösterebiliriz:

yamanlıkğa yahşılık keramatlıĝ muhammed

tewfik bergeñ zalımğa celalatlıĝ muhammed (Azmun, Hikmet XXXIII/9)

“Yahşilikke yahşilik her kişinin işi, yamanlıkğa yahşilik er kişinin işi”
(Uygur atasözü)

ta meşakkat tartmagunça vaslı kayda

hizmet kılmay derd-i hâlet bolmas peydâ

can u dini ta kılmasang hakka şeydâ

mustafaga matem tutup kirdim mana (Bice, Hikmet 8, s. 18)

dostlarığa açdım izim gevherimni

âsânlık birle ol gevherdin alsa bolmaz

cefâ çekmey mihnet tartmay hizmet kılmay

uşnu pîrni sarâyıĝa kirse bolmaz (Bice, Hikmet 126, s. 159)

“Emeksiz yemek olmaz./ Yemek emeksiz olmaz.”

kul hace ahmed **er bolmasang ölgen yahşi**

kızıl yüzüñ kara yerde solgan yahşi

tufraq-sıfat yer astıda bolgan yahşi

zâtı ulug hacem sığınıp keldim sanga (Bice, Hikmet 6, s. 15)

“Er ol, er olmazsan kara yer ol.”

“Er bol, bolmasang kara yer bol.” (Özbek atasözü)

kul hace ahmed **yamanlarını yamanı sen**

barça buğday el tutmagay samâni sen

yoldın azgan gümrâhları nâdâni sen

keling yığlıñ zâkir kullar zikr aytayık (Bice, Hikmet 60, s. 81)

“el yahşi biz yaman; el buğday biz saman.”

azıksızın yolga kirgen yolda kalur

yükün yüklep yolga kirgen kalmaz ermiş (Bice, Hikmet 111, s. 142)

âhiretni yaragını kılalmadım

yollar uzak **yol azukın alalmadım**

cândın keçip hakk emrini kılalmadım

azuksızın bararımını bilelmes men (Bice, Hikmet 47, s. 66)

“Azıksız yola çıkılmaz.”

ol makâmni yollarını rehzeni bar

kılavuzsuz yolga kirse yoldın azar. (Eraslan, Hikmet XXIX, s. 204)

yükin yüklep yolga kirgen merdân bolur

kılavuzsuz yolga kirgen hayrân bolur

yol başçısı yolni körge kârvân bolur

yolni körmey kârvân kadem koymaz irmiş.

(Eraslan, Hikmet XXXV, s. 234)

erenlerni izin izlep yolga kirseng

keçkil fânî dünyâsıdın çın kul bolsang

kılavuzsuz uşbu yolga kirer bolsang

izlep anı tapmagunça kirse bolmas (Bice, Hikmet 126, s. 159)

çın dil birle yıglaganlar körgey likâ

sübhan igem didârını kılgay ‘atâ

kılavuzsuz yolga kirmeng ‘aynı hatâ

yolga kirgen menzillerden ozar dostlar (Bice, Hikmet 77, s. 98)

mürşidlerni hizmetini kıl ihtiyâr

özlükümdin yolga kirdim dime zinhâr

yahşı bilseng tarîkatni hatarı bar

kılavuzsuz uşbu yolga kirmeng dostlar (Eraslan, Hikmet XXIII, s. 178)

“Kılavuzsuz yola çıkan yolunu şaşırır.”

bî-şek biling bu dünyâ barça ildin ötere

ınanmagıl malınga bir kün koldan kitere (Eraslan, Hikmet LVI/1, s. 316)

kuvanma mâl u mülke kurıttur bu ecel âhir

kara yerge kirürsen âhir neçeme kâr u ferr kılsang

(Bice, Hikmet 106, s. 136)

“Mala mülke mağrur olma.”

mini hikmetlerim sarrâfğa ayting

hudâ-yı bâ-kerem vehhâbğa ayting (Eraslan, Münacaat s. 276)

“Cevherin kadrini sarrâf bilir. / Cevâhirin kıymetini cevâhirci bilir.”

kimni körsem hızr bilip kolun tutay

hızr u ilyâs meded kılıp uşlaşam men (Bice, Hikmet 51, s. 72)

“Her geceyi kadir bil, her gördüğünü Hızır bil.”

haknı tapgan **divâneler bîhûş sözler**

derd-i hâlet peydâ kılıp yürü bolgay

makamları bülend makam arşnı közler

halka özin resva kılıp yürür bolgay (Bice, Hikmet 102, s. 129)

“Delinin diline perhizi yok. / Delinin sözü bitmez.”

kişi bilmes garibler hâli nedür

meger bilgey garib bolgan garibler

(Bice, Hikmet 101, s. 127)

“Garip garibe sahip çıkar.”

âşık ermez cânânığa cân bermese

dihkan ermez ketmen çapıp nân bermese

munda yıglap ahiretde cân bermese

yolda kalgan bûy-ı hudâ alganı yok (Eraslan, Hikmet XI, s. 118)

cândın keçmey tabmas herkim cânâneni

körüp himmet kılmak kerek pervâneni (Bice, Hikmet 118, s. 150)

enel haknı ma‘nâsını bilmes nâdân

dânâ kerek bu yollarda pâk-ı merdân

âkil kullar hak yâdını aydı cânân

cândın keçip cânâneni söydüm mena

(Bice, Hikmet 11, s. 22)

dîdâr üçün kurbân kılmagunça

ismâ’il dék **dîdâr arzû kılmang** döstlar

cândın keçip tarikatga kirmegünçe

‘âşıkmen dip yalgan da’vî kılmang döstlar

(Azmun, Hikmet XXII/I, s. 163)

“Can vermeyince/çıkmayınca canan ele girmez.”

“Can gitmeyince canan gelmez./ Can gitmeyince canan eve girmez.”

âhir zamân ümmetleri **dünyâ fâni** bilmesler

ketkenlerni körüben andın ‘ibret almaslar

erenlerni kılğanın körüp közge ilmesler
arşan babam sözlerin işitingiz teberrük (Bice, Hikmet 18, s. 35)

eyâ dostlar bu dünyâdın yıglap ötüng
fânî turur bu dünyâdın keçip ketiğ
muhabbetning câmin alıp mey nûş eting
hakk cemâlin körsetmese dâmen bolgay (Bice, Hikmet 95, s. 121)
“Dünya fânidir.”

derdsiz âdem âdem ermes, munı anlang
‘ışksız âdem hayvân cinsi munı tinglang
könglüngizde ‘ışk bolmasa manga yıglang
giryânlarğa hâs ‘ışkımnı ‘atâ kıldım (Eraslan, Hikmet XIII, s. 132)

‘ışksız kişi âdem ermes anlasangız
bi- muhabbet şeytan kavmi tinglasangız
‘ışksız özge söznî eger sözlesengiz
elgingizdin imân islâm ketti bolgay (Bice, Hikmet 59, s. 78)

ârif âşık öz canını otka yakmas
bî-derdlerge çakmakın yakıp çakmas
dünya kelip cilve kılsa kıya bakmas
‘ışksız kişi behâyimdin beter dostlar (Bice, Hikmet 82, s. 108)

‘ışksız âdem âdem imes hakkdın peyâm
kayda körseng ‘ışksızlarge kılmang selâm
söz söylese bakıp anga kılmang kelâm
munda yıglap ahiretde külmes mü sin (Karaörs, Hikmet s. 203)
“Derdi yok kesek, aşkı yok eşek.”

hâcet ermes ‘ışk derdige devâ sormak
veyrân etip ketgen ermiş **devâsı yok** (Bice, Hikmet 118, s. 150)

eyâ dostlar ‘ışk ehlini sâ mânı yok
devâ sormang **‘ışk derdini devâsı yok**
bu yollarda ‘âşık olsa tâvânı yok
cânını tendin cüdâ kılıp yürür bolgay (Bice Hikmet 102, s. 130)

kimge aytıp kimge yıglay ‘ışk derdini
vallah billah **‘ışk derdini devâsı yok** (Bice Hikmet 118, s. 150)
‘ışkka tüştüng otka tüştüng köyüp öldüng
pervâne dik cândın kiçip ahker boldung

derdge toldung gamge toldung tilbe boldung
‘ışk derdini sorsang hergiz dermânı yok (Eraslan, Hikmet XI, s. 118)
ey bî-haber ‘ışk ehlidin beyân sorma
derd istegil **‘ışk derdige dermân sorma**
‘âşık bolsang zâhidlerdin nişân sorma
Bu yollarda ‘âşık ölse tâvânı yok (Eraslan, Hikmet XI, s. 118)
‘ışk derdini talep kıldım dermânı yok
‘ışk yolıda cân bergenni armanı yok
bu yollarda cân bermese imkânı yok
her ne kılsang ‘âşık kılğıl perverdigâr (Bice, Hikmet 33, s. 51)
ey yârânlar **‘ışk derdige devâ bolmas**
ta tirig sin ‘ışk defteri ada bolmas
tar lahidde üstühânı cüdâ bolmas
lâ-mekânda hakdın sebak aldım muna (Eraslan, Hikmet IX, s. 106)
kul hace ahmed ‘ışkdın kattıg belâ bolmas
merhem sürme **‘ışk derdige devâ bolmas**
köz yaşydın özge hiç kim güvâh bolmas
her ne kılsang âşık kılğıl perverdigâr (Bice, Hikmet 33, s. 52)
“İllet-i aşka ilaç nedir/ ne kâr eder?”
bu dünyada yügrük atka mingüvçiler
harb künide mübârizlik kılguvçılar
elmas polad kılıç kurnı çapkuvçılar
ecel kelse beg ü hanı koymas ermiş (Eraslan, Hikmet XXXV, s. 234)
boluptur barçaga fermân ölümni şerbetin içmek
kaçıp andın kutulmassan neçe andın hazer kılsang
(Eraslan, Hikmet LVII, s. 318)
seni koymas ecel hergiz neçe hükming revân bolsa
hükümet birle âlemni eger zîr ü zeber kılsang
(Eraslan, Hikmet LVII, s. 318)
ölümni destiden heçkim kutulmas
kalender bol başıngga kiy külâhı (Bice, Hikmet 34, s. 53)
“Ecelden kaçılmaz, nerede olsa gelir bulur. / Ölümün elinden kimse
kurtulmaz.”

ey mü'minler **bu dünyânı pâyânı yok**

çın bilürsen hergiz muni yalganı yok

kim bilmece vallah anı îmânı yok

işitip okup yerge kirdi kul hace ahmed (Bice, Hikmet 10, s. 20)

hacemen dep laf urma **uşbu dünyâ bi-pâyân**

bilemen dep aytma sen köngüldegi çirkini

rehnemâdur hace ahmed gülistânı ma'rifet

sözler sözi hakikat açar köngül mülkini (Bice, Hikmet 71, s. 93)

gafil ömrin zayı kiçürür hergiz tuymaz

bekâ tutup gâfil hergiz tövbe kılmaz

fâni ömrüng ming yaşasa bâki kalmaz

Tövbe yitü kövbe tünin kiksüm kilür (Karaörs, Hikmet s. 210)

“Dünya kimseye kalmaz / bâkî değildir.”

vefâsı yok bî-vefâdur dünyâ tanı

gâfil âdem körüp ibret almaz ermiş (Eraslan, Hikmet XXXV, s. 236)

bizdin burun telim kervân kılğan sefer

ayta ketgen **bu dünyânın vefâsı yok** (Bice, Hikmet 118, s. 150)

“Dünyâda vefâ yoktur.”

âkil erseng goristandın haber algıl

men hem şundag bolurmen dep ‘ibret algıl

mutu kabl-el temutuga ‘amel kılğıl

bu hadisni fikr eyleben öldüm mana (Bice, Hikmet 15, s. 30)

halâyıkning mezârıga barıp bir temâşâ kıl

ölüglerdin alıp ibret kerek bagrıng kebâb kılsang

(Eraslan, Hikmet LVII, s. 318)

“Nasihât istersen/istiyorsan komşunun ölümü.”

‘âşıklarning yetti köke yeter ahı

allah dese yeksân bolur her günâhı

‘âşıklarnı rahmân igem tekyegâhı

aziz başı halâyıkını nezri bolgay (Eraslan, Hikmet XXXVI, s. 242)

ey yer ü kök ‘âşıklardın hazer kılıng

otlıg ahı çıkar bolsa hâzır bolung

kökke bakıp na‘ra tartsa korkup turung

bir ahh ursa ‘âlem yeksân olur ermiş (Bice, Hikmet 115, s.147)

“Mazlumun âhi yeri göğü titretir.”

nâdânlarga sır ma‘nânı ayıp bolmaz

dürr gevherni mührege satıp bolmaz (Bice, Hikmet 13, s. 27)

‘âşık bolsang kiçe kündüz ‘ışk istegil

ta’at kılğıl kiçe kopup hiç yatmagil

‘âkil bolsang nâdânlarga sır aytmagil

Çın dervişler ta’atların pinhân kılır (Eraslan, Hikmet XXX, s. 212)

kul hace ahmed nâsîh bolsang özünge bol

‘âşık bolsang cândın keçip bir yolu öl

nâdânlarga aysang sözün kılmas kabul

muhkem bolup yer astıga kirdim mana (Bice, Hikmet 13, s. 27)

“Aklı olan nâdânlara sır vermez.”

kul hace ahmed **nefsdin ulug belâ bolmas**

yol üstide tofrak bolsam kâfir bolmas

yir ü kökdin tu’me bersem hergiz toymas

kolum tutup yolga salgıl ente’l-hâdi (Bice, Hikmet 22, s. 42)

kul hace ahmed **nefsdin ulug belâ bolmas**

yir ü kökdin tu’me berseng hergiz toymas

tofrak olup yerde yatsang kâfir bolmas

nefsi ölgen hur u gılman kuçar dostlar (Bice, Hikmet 78, s. 100)

“Nefis belâsı, getirir yüz karası.”

zâhir ni’met şükrini gâfil bilmez

bâtındagın kıyas birle körse bolmaz

zâhir közi gaflet birle bakıp körmez

bâtın közi açılsa ul körer dostlar (Bice, Hikmet 87, s. 113)

“Gâfil nimetin şükrün bilmez.”

eyâ gâfil zikrini tildin koyma

dünyâlıkdın bir zerreni kolga alma

erenlerni arkasıdın hergiz kalma

yolga kirgen âhir murâd tapar dostlar (Bice, Hikmet 82, s. 108)

“Yola çıkan ahir murâdına erişir.”

‘ışk belâsı başka tüşse nâlân kılır

‘aklıng alıp bî-hûş kılıp hayrân kılır

köngül közi açılğan song giryân kılır
lâ-mekânda hakdın sebak aldım mana (Eraslan, Hikmet IX, s. 104)

“Aşk ağlatır dert söyler.”

özini bildi irse haknı bildi

hudâdın korktı vu insâfga kildi (Eraslan, Münacaat s. 280)

“Özünü bilen Hakk'ı bilir.”

gavvas bolmay gevher için deryâ çommaz

cândan keçmey çommagunça hergiz almaz

bir katrega kâni bolmay ol dür bolmaz

kâni bolmay şevk şarâbın içse bolmaz (Bice, Hikmet 126, s. 161)

gevher alur gavvas eger candın keçse

şeydâ bolup ‘ışk şaâbın her kim içse

neçe aylar neçe künler eger ötse

‘ışknı güli açılıp hergiz solganı yok (Bice, Hikmet 120, s. 153)

“Denize dalmadıkça inci elde edilmez.”

bu dünyâda yaratılğan mahlûklarga

imdi bildim tiriglik hem bolmas irmiş

bu ölümning şerbetidür açığ şerbet

cümle ‘âdem içmey andın kalmaz irmiş (Eraslan, Hikmet XXXV, s. 234)

hiç bilding mü âdem ölmey kalganını

bu dünyânı vefâsını bilgenini

dünyâ-taleb bûy-ı hudâ alganını

allâh diseng köz yaşingnı bârân kılır (Eraslan, Hikmet XXX, s. 210)

“Adem ölidu, dünya kalidu.” (Uygur atasözü)

bende niçe yaş yaşasa ölmeki bar

körer közge bir kün tofrak tolmakı bar

bu dünyâda sefer kılğan kilmeki bar

âhiretka sefer kılğan kilmez irmiş (Eraslan, Hikmet XXXV, s. 236)

“Giden geri gelmez”

kul hace ahmed sözüngni nâdânlara aytmagıl

sözni aytıp nâdânga puçek pulga satmagıl

açdın ölseng nâmerddin hergiz minnet tartmagıl

arслан babam sözlerin işitingiz tebrük (Bice, Hikmet 18, s. 36)

“Merd olan nâmerde minnet eylemez.”

allah degil ey kul ahmed özüng bilgil
özüng bilmiş **iling birle amel kılğıl** (Bice, Hikmet 58, s. 78)

“Âlim olan ilmiyle âmil olur.”

bu dünyâda tabîbmin dip da‘vâ kılğan
da‘vâları bâtil irür sözü yalğan
halâyıklar ‘illetige dârû kılğan
ecel kilse dârûsını bilmez ermiş (Eraslan, Hikmet XXXV, s. 236)

“Ecelden başka her şeyin çaresi/dermânı bulunur”

“Her şeye çâre bulunur, ölüme çâre bulunmaz.”

kul hace ahmed özdin keçmey da‘vâ kılma
halk içinde ‘âşıkmen dep tilge alma
‘âşıklık ulug işdür gâfil bolma
gâfil bolup hak dîdârın körmeng dostlar (Bice, Hikmet 81, s. 107)

‘âşıklığı uluğ iştür bilseng munı
mihnet birle sınar irmiş mevlâm sini
renc ü mihnet birle bolsang tüni küni
ma‘şûkungdın köngül özge kilmang döstlar
(Eraslan, Hikmet XXIII, s. 178)

toğrı yörge ‘âşıklardan huda râzî
‘âşık işi âsân imes kılma bâzî
yalğançılar ‘âşık min tap allâh kâzî
îmânını puçek pulga satar irmiş (Eraslan, Hikmet XXXIII, s. 226)

“Âşıklık /aşk başa belâdır. Müşkül iptilâdır.”

nefs yoluga kirgen kişi resvâ bolur
yoldın azıp tayıp tozup gümrâh bolur
yatsa kopsa **şeytân birle hemrâh bolur**
nepsni tepkil nepsni tepkil ey bed-kirdâr (Bice, Hikmet 91, s. 117)

“Nefsine uyan, şeytana uyar.”

ul tubi darahtını ekse bitmes
allah degen ‘âşık kuldın taksir kılmas
çın ‘âşık eren hergiz yolda kalmas
‘âşık bolup allah yâdın aygum kelir (Bice, Hikmet 48, s. 67)
“Yol eri yolda gerek.”

3. Sonuç:

Yukarıdaki atasözlerinden başka, atasözü olduğunu düşündüğümüz örnekler de tespit edilmiş ancak bunların karşılıkları bulunamamıştır. Bu örnekler de aşağıdadır:

kul hâc'ahmed hızmatıda cân bérnese
dihkân érmes kétmen çapıp nân bérnese

açılmagay gül goncası nem bolmasa

niçük 'ilâc éterimni bilmem dôstlar (Azmun, Hikmet XXVIII/5, s. 158)

hakikat bilmegen âdem emesdür

bilingiz hiç nimege ohşamasdur (Bice, Hikmet 36, s. 54)

nefsin seni bakıp tursang neler demes

zârî kılsang allah sarı boyun sunmas

kolga alsang **yaban kuş dek kolga konmas**

kolga alıp tün uykusun kılığıl bidâr (Bice, Hikmet 91, s. 117)

'ışk sırrını her nâmerde aytıp bolmas

niçe yaksang bâdlık yerde çerâg yarımas

yıglay yıglay köz yaşını habâb etti (Eraslan, Hikmet XXXIX, s. 256)

bu dünyânı mâllarını hâzır kılıp

rüşvet berseng melekü'l-mevt almas ermiş

(Eraslan, Hikmet XXXV, s. 234)

Hoca Ahmet Yesevi'nin Arapçayı ve Farsçayı çok iyi bildiği hâlde Türkçeyi öncelediğini *hoşlamaydur âlimler sizni aygan türkini / âriflerdin eşit-seng açar köngil mülkini / âyet hadis ma'nâsı türkî bolsa muvâfık / ma'nâsı-ga yetgenler yerge koyar börkini* (Bice 1993: 92) ve *miskin zâif hace ahmed yetti puştıngе rahmet / farsî tilini biliben hûb aytadır türkini* (Bice 1993: 93) sözlerinden anlıyoruz. *Divân-ı Hikmet* yayınlarından tespit edebildiğimiz 71 atasözü, şöyle bir kullanım sıklığı göstermektedir: İlet-i aşka ilaç nedir/ ne kâr eder? (7). Kılavuzsuz yola çıkan yolunu şaşırır (5). Ecelden kaçılmaz (4). Can vermeyince canan ele girmez (4). Derdi yok kesek, aşkı yok eşek (4). Akıllı olan nadanlara sır vermez (3). Aşıklık başa beladır, müşkül iptiladır (3). Dünya kimseye kalmaz / baki değildir (3). Dünya fânidir (2). Dünyada vefâ yoktur (2). Emeksiz yemek olmaz (2). Denize dalmadıkça inci elde edilmez (2). Azıksız yola çıkılmaz (2). Mala mülke mağrur olma (2). Delinin sözü bitmez (2). Nasihat istersen komşunun ölümü (2) Mazlumun ahı yeri göğü inletir (2). Nefis belası, getirir yüz karası (2) Adem ölür, dünya kalır (2). Kalan atasözleri de birer defa kullanılmıştır. Buna göre Hoca Ahmet Yesevi en çok, aşk derdinin güç olduğunu; yola çıkmak için kılavuz gerektiğini; fedakârlık

yapmadan hiçbir şeye kavuşulamayacağını; dünyanın fani olduğunu anlatan atasözlerini kullanmıştır. Sonuç olarak, Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerini, İslamiyeti Türk ruhuna uygun olarak yorumlayan ve anlatan manzumeler olarak görebilir ve değerlendirebiliriz. Ağızdan ağıza, kulaktan kulağa doluşan bu hikmetler yoluyla, sözlü hikmet kültürü esasında dinî ve ahlaki bir eğitim yapıyordu. Dolayısıyla geçmişin deneyimlerini aktaran, örnek verme ve nasihat etme vasıtası olan atasözlerinin de hikmetlerde yer alması tabiidir. İslam tasavvufunu Türkçe ifade eden öncü ve en etkili ses olan Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerindeki atasözlerini, onun söylediklerinin etkili olmasını sağlayan unsur olarak görmek ve değerlendirmek gerekmektedir.

Kaynaklar

- AZMUN, Yusuf (Yayına Hazırlayan) (1994), *Hoca Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet (Dr. Emel Esin Kütüphanesi Nüshası)*, Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayını, İstanbul.
- BİCE, Hayati (Hazırlayan) (1993), *Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- DİLÇİN, Cem, (1993) “Ahmed-i Yesevi'nin Hikmetlerinde Sıra Cümleler”, *Türk Dili Aylık Dil Dergisi*, S. 54, Aralık, s. 611- 618.
- ERASLAN, Kemal (Hazırlayan) (1983), *Ahmed-i Yesevi Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (2004), *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (1958), *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli “Velâyetnâme”*, İstanbul.
- JARMUHAMEDULI, Muhamedrahim (vd.) (1998), *Koja Ahmed Yasavi Hikmet Jinak*, Jalın Baspası, Almatı.
- KARAÖRS, Metin (1993), “Kayseri’de Bulunan Bir Divan-ı Hikmet Basması Ahmed Yesevi'nin Yayınlanmamış Hikmetleri”, *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri (26-29 Mayıs 1993)*, Yayına Hazırlayanlar: Abdülkadir Yuvalı, Mustafa Argunşah, Ali Aktan, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri, s. 197-212.
- KAYMAZ, Zeki (2015), “Eski Anadolu Türkçesi Bağlamında Yunus Emre'nin Eserlerindeki Atasözlerine Bir Bakış”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 40, Güz, s. 101-119.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş (1992), *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul.
- PARLATIR, İsmail (2008), *Atasözleri ve Deyimler-I Atasözleri*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- YOLDAŞEV, İ., GÜMÜŞ, M. (1995), *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*, Engin Yayınevi, Ankara.
- YURTBAŞI, Metin (2012), *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, Excellence Publishing, İstanbul.

